

## کاربردهای طب سنتی در مدیریت

سعید حجازی فر<sup>۱\*</sup>

۱. مدرس گروه مدیریت و امور مالی دانشگاه غیر انتفاعی آفاق ارومیه، ارومیه، ایران.

\* نویسنده مسئول: saeedhejazifar@gmail.com

### چکیده

**زمینه:** امروزه با گسترش دانش بشری و همچنین شناسایی نیازهای جدید برای زندگی بهتر، توجه به علوم و دانش‌های بین‌رشته‌ای و میان‌رشته‌ای مورد توجه قرار گرفته است. یک عرصه جدید در این زمینه، ارتباط بین طب سنتی و مدیریت اسلامی است. ارتباط بین این دو علم، می‌تواند اثرات غیر قابل انکاری در بهبود مدیریت در عرصه‌های مختلف ایجاد نماید.

**روش:** روش این پژوهش از نوع کیفی است که با مطالعات کتابخانه‌ای و از طریق تحلیل محتوای کیفی انجام شده است.

**یافته‌ها:** بررسی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مطالعات کمی در حوزه ارتباط طب سنتی و مدیریت انجام شده است. همچنین از طب سنتی در عرصه‌های مختلف مدیریت از جمله، تغذیه، استخدام و شناسایی افراد، استرس شغلی، مدیریت هیجانات و عواطف، سبک رهبری، فرسودگی شغلی، درمان بیماری‌ها، طراحی محیط کاری، مهارت‌های ارتباطی استفاده نمود.

**واژگان کلیدی:** مدیریت اسلامی، طب سنتی، سلامت کارکنان، میان رشته‌ای

## مقدمه

امروزه توجه به مطالعات بین‌رشته‌ای بسیار بیشتر از گذشته است و انجام این گروه از مطالعات جهت توسعه و کاربردی شدن دانش توصیه می‌گردد و در مواردی حتی ضروری شمرده می‌شود. فلسفه ایجاد تحقیقات بین‌رشته‌ای پاسخ به سوالاتی است که معمولاً ماهیت چندوجهی دارند و روش‌های بین‌رشته‌ای شیوه و دیدگاه نظری مناسب برای پاسخگویی به این سوالات فراهم می‌کند. همچنین بدون داشتن دیدگاه بین‌رشته‌ای نمی‌توان به پاسخ جامع و کاملی در مورد سوالات چندوجهی دست یافت. حیطة مطالعات سلامت یکی از دانش‌هایی است که مطالعات بین‌رشته‌ای همواره نقش مهم و حیاتی در توسعه آن داشته است (۱).

به‌دنبال گسترش تدریجی طب آلپاتی پس از رنسانس، طب سنتی در بسیاری کشورها از جمله ایران رو به فراموشی نهاد و از سیستم‌های بهداشتی و درمانی کنار گذاشته شد تا آنکه سازمان جهانی بهداشت از حدود ۳۵ سال پیش به جهت دستیابی به هدف بهداشت «برای همه تا سال ۲۰۰۰» به موضوع طب‌های سنتی در جهان توجه ویژه مبذول داشت و استراتژی‌هایی را در رابطه با توسعه و چگونگی استفاده از طب‌های سنتی منتشر و بر اجرای سیاست‌های ملی و استانداردهایی در راستای ارتقای امنیت و کیفیت استفاده از طب سنتی و یکپارچه شدن آن در سیستم مراقبت سلامت رایج، تأکید دارد. طب ایرانی تا پیش از مهجوریت، همواره مکتبی استوار بر پژوهش بوده و اکثر موارد بیان شده در آن حاصل بارها آزمایش فرضیات دانشمندان است. در چند سال اخیر پژوهش پیرامون طب سنتی ایران به‌عنوان یک پتانسیل بالقوه جهت دستیابی به ایده‌های پژوهشی، مورد علاقه محققان رشته‌های مختلف قرار گرفته است. در چند سال اخیر تعداد مقالات منتشر شده در حوزه طب ایرانی رشد قابل توجه داشته است (۲).

این پژوهش بر آن است که ارتباط بین طب سنتی و مدیریت را بررسی نماید و به شناسایی کاربردهای طب سنتی در مدیریت بپردازد.

## مبانی نظری و پیشینه پژوهش

طب سنتی در ابتدا به احتمال زیاد از ایران شروع شد و سپس به یونان رسید و با تلاش بقراط و جالینوس به بالندگی رسید و پس از آن به ایران بازگردانده شد و توسط ابن سینا توسعه یافت (۳).

حکما و اطباء سنتی ایران، سعی و تلاش اصلی خود را در

زمینه حفظ سلامتی فرد و جامعه متمرکز می‌کردند و با وضع قوانین و دستورات ساده بهداشتی و ترویج آن‌ها به صورت دستورالعمل‌های ساده در مورد بهداشت آب و هوا، غذا، فعالیت بدنی متعادل، خواب و بیداری، حبس و دفع مواد از بدن و به‌خصوص بهداشت روانی، موجبات سلامتی جامعه را فراهم می‌آوردند، تا حدی که در تعریف طب، ابتدا حفظ تندرستی و سلامت را متذکر می‌شدند و آن را وظیفه اصلی طبیب و حکیم می‌دانستند و سپس به نقش پزشک در درمان بیماری‌ها می‌پرداختند. ابوعلی سینا، پزشک و دانشمند ایرانی، علم طب عملی را به دو بخش حفظ‌الصحة (حفظ سلامتی یا بهداشت و علم‌العلاج (درمان بیماری‌ها) تقسیم نموده و بهداشت را بر درمان مقدم دانسته است. در طب سنتی ایران، اصول و دستورالعمل‌های ساده و در عین حال بسیار مهم در باب حفظ سلامتی، تحت عنوان سته ضروریه و یا شش اصل حیاتی مطرح شده است که عبارتند از: هوا، خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها، حرکت و سکون، خواب و بیداری، احتباس و استفراغ و اعراض نفسانی (۴).

بنیاد طب سنتی مزاج است. مزاج طیف وسیعی دارد که محدوده مشخصی از آن طبیعی و خارج از آن غیر طبیعی (سوء مزاج) خواهد بود. مزاج معتدل (حقیقی) که در آن مقادیر کیفیات متضاده (گرمی در مقابل سردی؛ یا تری در مقابل خشکی) در ترکیب متساوی و متقاوم هستند برای انسان متصور نیست و در حقیقت مزاج انسان نامعتدل فرضی؛ به یکی از کیفیات متضاده (برای مثال گرمی در مقابل سردی، گرایش بیشتری دارد) محسوب می‌شود. اما در عین حال هر یک از چهار مزاج مرکب دارای تعادل نسبی است که موجب حفظ سلامتی صاحبان آن می‌شود. یعنی یک فرد با مزاج گرم و تر، تا زمانی که در طبع خود متعادل است، سالم خواهد بود. اگرچه این افراد در گرایش‌های غذایی، تمایل‌های رفتاری و علاقه‌مندی به آب و هوا با سایر افراد متفاوت هستند.

ملاصدرا معتقد است که هر چه اعتدال مزاج بیشتر شود، قابلیت و استعداد دستیابی به رتبه‌های بالاتر وجودی، برای انسان ممکن می‌شود. طبق آموزه‌های طب سنتی، برای انسان سه دسته افعال (طبیعی، نفسانی و حیوانی) متصور است که از قوای سه گانه منشأ می‌گیرد. هر یک از کیفیات (گرمی، سردی، خشکی و تری) که از آن‌ها به‌عنوان مزاج‌های مفرد نیز نام برده می‌شود بر این قوای سه‌گانه و در نتیجه افعال انسانی مؤثر است: به‌عنوان مثال افعال حرکتی (در نتیجه قوای

### روش پژوهش

روش این مقاله از نوع کیفی است و با مطالعه کتابخانه‌ای، منابع مرتبط گردآوری شد و در ادامه این منابع براساس تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور مقالات مرتبط در حوزه طب سنتی و مدیریت در نشریات معتبر بررسی و انتخاب شد و در نهایت نیز با مطالعه آنها، مواردی استخراج و در این پژوهش گزارش شد.

### یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش در مورد کاربردهای طب سنتی در مدیریت ارائه می‌شود. همانطور که ذکر گردید مطالعات اندکی به صورت مستقیم به این موضوع پرداخته‌اند اما در اینجا تلاش شده است که محتواها و توصیه‌هایی که در طب سنتی می‌تواند در مدیریت مورد بهره‌برداری قرار گیرد، ذکر شود.

#### ۱. تغذیه

درمان بیماران یکی از بخش‌های مهم در سیستم سلامت هر کشوری است که با هزینه‌های گزاف و هدر رفت امکانات، منابع مالی و انسانی فراوانی همراه است. در طب مدرن امروزی، توجه چندانی به امر تغذیه در درمان بیماری‌ها وجود ندارد. در حالی که در طب سنتی، سرفصل درمان با تدبیر و تغذیه و ارائه راهکارهای تغذیه‌ای می‌باشد. در طب سنتی ایرانی، یکی از سه اصل مهم درمان، تدبیر و تغذیه می‌باشد که در مورد تغذیه ما با قوانین مهمی برخورد می‌کنیم که نقش اساسی در درمان بیماران بازی می‌کنند از جمله آن اثر کمیت غذا، اثر کیفیت غذا و اثر این دو باهم است. قوانین حاکم بر انتخاب نوع غذا و مقدار غذا و اثرات آن در درمان بیماران به طور دقیق در منابع طب سنتی ایران ذکر شده است که قابل بررسی است (۶).

با توجه به وضع تغذیه‌ای جهانی و روز افزون بودن بیماری‌های مرتبط با تغذیه ناسالم که زندگی افراد را در معرض خطر قرار داده است بهتر است از نکات برجسته و حائز اهمیت طب سنتی در سبک زندگی سالم بهره برد (۷).

آنچه از دستورات و نظرات دین اسلام در زمینه بهبود سبک تغذیه اسلامی ارایه شده، کاربرد عملی داشته به گونه‌ای که اگر پایبندی به دستورات تغذیه‌ای و سبک زندگی اسلامی وجود داشت شاید امروز شاهد بسیاری از بیماری‌های مرتبط با تغذیه (چاقی، قلبی عروقی، فشار خون، دیابت و ...) در زمان حاضر نبودیم. با توجه به در دسترس بودن منابع و دستورات تغذیه‌ای ارزشمند در دین اسلام جهت پیشگیری و مبارزه با

نفسانی) شامل نشستن و برخاستن و راه رفتن نیازمند توان و قوت است. اگر فردی خارج از تأثیرات محیطی سریع‌الحرکت باشد دال بر مزاج گرم و اگر بطی‌الحرکت باشد بر مزاج سرد دلالت دارد.

همچنین در خصوص افعال تدبیری یا سیاسی (از نوع افعال نفسانی)؛ اگر کسی در مواجهه با مشکلات به سرعت راه‌حل ارائه دهد مزاج جبلی گرم دارد اما در مورد سرد مزاج‌ها یا با بلادت و کندی و یا با مشورت دیگران صورت می‌گیرد. لذا سرعت تدبیر نشانه سرعت عمل قوه متصرفه و گرمی مزاج است. در قوه حیوانی به میزان نشاط و امید به زندگی در فرد توجه می‌شود. سرزنده بودن دلیل بر حرارت مزاج است و اگر فرد محرک قوی برای ایجاد نشاط می‌خواهد این نشانه برودت مزاج است، اگر افعال به سرعت انجام گیرد و به سرعت ختم شود دال بر رطوبت و اگر ثبات داشته باشد و مدت زمان افعال طولانی شود دال بر خشکی است. نشاط داشتن در مزاج خشک دوام دارد و در مزاج تر انقطاع دارد. اگر افعال نفسانی، حسی و حرکتی و تدبیر با هم هماهنگ و سریع باشند به مزاج گرم دلالت دارند و در سردی عکس آن است. برای مثال رسائی صدا و بلندی صوت، سرعت در سخن گفتن و پیوستگی گفتار، خشمناکی زیاد، بی‌تابی و آشفتگی، زرنگی، زودفهمی، اقدام سریع، خوش‌بینی، امیدواری، چالاکي، خلق مردانه، نشانه گرمی مزاج است و حالات عکس آن‌ها دلیل بر سردی مزاج می‌باشد. پایداری در خشم، آشتی‌ناپذیری، خیال‌پردازی، تودار بودن و نظایر آن، نشانه خشک مزاجی است. تأثیرپذیری‌های زودگذر دلالت بر ترمزاجی دارند (۳).

در مورد پیشینه پژوهش مطالعات کمی به صورت مستقیم به موضوع کاربردهای طب سنتی در مدیریت پرداخته‌اند که در اینجا به آن‌ها اشاره می‌شود.

بازرگانی و همکارانش در پژوهشی به موضوع تأثیر مزاج‌های چهارگانه طب اسلامی بر سبک رهبری پرداخته‌اند و بنا بر نتایج این پژوهش، تحول در فرایند گزینش مدیران و سنجش مزاج آن‌ها جهت انتصاب مناسب در جایگاه‌های مدیریتی با توجه به ویژگی‌های مزاجی، بسیار ضروری است (۵).

محمودی و همکارانش، نقش مزاج بر مهارت‌های استخدام‌پذیری را مورد بررسی قرار داده‌اند. در نهایت آن‌ها چنین نتیجه‌گیری نموده‌اند که شناخت ویژگی‌های افراد از طریق آگاهی از مزاج آنان، تسهیل‌کننده کارآمد تقسیم کار اجتماعی و همکاری است و آن انتظارات و توقعات در خصوص توانایی‌ها و ظرفیت‌های افراد در محیط‌های کاری را به درستی تعیین خواهد کرد (۳).

است. تقسیم کار اجتماعی بدان سبب پدید می‌آید تا هرکس بنا به شایستگی خود، بخشی از نیازهای گوناگون آدمیان را برآورده سازد. اگر همه آدمیان در قابلیت برابر بودند، هر آینه هلاک می‌شدند. تعاون ممکن نمی‌شود، مگر با تفاوت و اختلاف در کفایت‌های مردم.

طب سنتی نیز تحت تأثیر چنین اعتقادی، همزمان با نگاه کل‌نگر به انسان، تفاوت‌های فردی در توانایی‌ها، قابلیت‌ها و شایستگی‌ها را در نتیجه امتزاج کیفیات فاعلی و منفعله تبیین می‌کند. در ادامه برخی نکات حاصل این مطالعه ارائه می‌شود: مزاج از طریق کیفیات فاعله (گرمی - سردی) و کیفیات منفعله (تری - خشکی) با در نظر گرفتن تأثیرات همزمان آنها، رابطه علی معناداری با مهارت‌های استخدام پذیری پایه‌ای و اصلی دارد. لذا از طریق سنجش درجه گرمی - سردی و تری - خشکی افراد می‌توان میزان برخورداری آنها از مهارت‌های استخدام‌پذیری را پیش بینی کرد و مبنایی برای تصمیم‌گیری‌های شغلی در جهت افزایش میزان موفقیت‌های شغلی قرار داد. گرمی یا سردی مزاج در مقایسه با تری یا خشکی آن تأثیر بیشتری بر مهارت‌های استخدام‌پذیری دارد، باتوجه به بار عاملی گرمی/سردی در مقایسه با تری/خشکی هم در پسران و هم در دختران می‌توان این نتیجه‌گیری را انجام داد. گرما و سرما دو کیفیت فاعلی (تأثیرگذار) و تری و خشکی دو کیفیت منفعله (تأثیرپذیر) هستند؛ لذا تغییر در شدت گرمی یا سردی در میزان رطوبت یا خشکی تأثیرگذار است و این اثر اولیه باعث اثر ثانویه مثبت و یا منفی در گرمی و سردی می‌شود. لیکن کیفیات منفعله به صورت اولیه اثر مستقیم روی کیفیات فاعله ندارند و فقط کیفیات منفعله به صورت اولیه می‌توانند روی یکدیگر تأثیر و تأثر داشته باشند.

تغییرات ایجادشده در میزان گرمی یا سردی بدن تأثیر بیشتری روی عملکرد و افعال صادره از بدن دارند. بنابراین می‌توان از افرادی که حرارت مزاج دارند (باتوجه به اثرات حرارت در بدن)، مهارت‌های استخدام‌پذیری بالاتری را انتظار داشت.

گرمی و خشکی مزاج باعث تقویت مهارت‌های رهبری و تجزیه و تحلیل می‌شود؛ گرما باعث قوت و سرعت افعال صادره از طبیعت بدن شده و خشکی باعث ثبات آنها می‌شود. بنابراین همراهی گرمی و خشکی در بدن به احتمال زیاد باعث تقویت مهارت‌های تجزیه و تحلیل و رهبری که نیازمند قدرت، سرعت و ثبات در تصمیم‌گیری هستند؛ می‌شود. (البته در اینجا منظور حرارت غریزی و خشکی متعادل متناسب با مزاج بوده، وگرنه گرمی و خشکی مرضی باعث اختلال در عملکرد

بیماری‌های مرتبط با تغذیه می‌توان این نظریات را به کار بست و از گسترش و ایجاد بیماری‌های وابسته به تغذیه نادرست پیشگیری کرد؛ از این رو دستورات دین اسلام در زمینه سبک زندگی سالم در بعد تغذیه را می‌توان به‌عنوان راهبردی اساسی در این زمینه به جهانیان توصیه کرد (۸).

در این راستا می‌توان از طب سنتی در رژیم غذایی کارکنان و مدیران استفاده نمود و توصیه‌های آن را در برنامه غذایی سازمان‌ها لحاظ نمود.

## ۲. استخدام و شناسایی توانمندی افراد

برای موفقیت در محیط‌های کاری امروزی، مهارت‌های فردی نیاز است که برخی از آنها ذاتی است. مزاج یکی از ویژگی‌های فردی است که ضمن ایجاد تفاوت در افراد، بر رفتار و توانایی آنان اثر می‌گذارد. مزاج در طب سنتی ایران مطرح شده است. این مکتب، انسان را فقط از بعد مادی نمی‌نگرد و تفاوت‌های فردی را زمینه ساز تقسیم کار اجتماعی می‌داند. بررسی نقش تأثیرگذار و تعیین کننده مزاج بر مجموعه مهارت‌های استخدام‌پذیری است.

یافته‌های یک پژوهش حاکی از تأیید نقش تأثیرگذار و تعیین کننده مزاج بر مهارت‌های پایه‌ای و اصلی استخدام‌پذیری هم در پسران و هم در دختران و همچنین نقش میانجی مهارت‌های پایه‌ای بوده؛ روابط معنادار نیز بین گرمی /سردی مزاج و تری/خشکی با برخی مهارت‌ها به دست آمد. در نتیجه، شناخت ویژگی‌های افراد از طریق آگاهی از مزاج آنان، تسهیل کننده کارآمد تقسیم کار اجتماعی و همکاری است و آن انتظارات و توقعات در خصوص توانایی‌ها و ظرفیت‌های افراد در محیط‌های کاری را به درستی تعیین خواهد کرد (۳).

بر این اساس نتایج این تحقیق، مزاج نقش تعیین کننده‌ای در برخورداری افراد از مهارت‌های استخدام پذیری ایفا می‌کند.

از این طریق می‌توان انتظارات و توقعات از افراد در محیط‌های کاری را به درستی اصلاح و تعیین کرد. همچنین شناخت ویژگی‌های افراد از طریق آگاهی از مزاج آنان و باور تفاوت‌های ذاتی آنان، تسهیل کننده کارآمد تقسیم کار اجتماعی، تعاون و همکاری است و این همان مفهوم مورد نظر ابوعلی سینا است. او به تعاریفی از عدالت از جمله "اعطای کل ذیحق حقه"، "وضع کل شی فی موضعه" اعتقاد داشته و بجای برابری مطلق و تغالب به تفاوت و تعاون در بین انسان‌ها عقیده مند است.

به عقیده او، جامعه بشری، محصول تقسیم کار اجتماعی

خدا، نداشتن تاب‌آوری، شایعه‌پراکنی، مشکلات اقتصادی، بی‌توجهی به نماز، آرزوهای طولانی، نداشتن خوف خدا، ازدواج نکردن، یأس و ناامیدی، کفران نعمت، حسد و کینه از عوامل ایجادکننده استرس می‌باشد (۱۰).

مرور مقالات موجود نشان داد که در طب سنتی از گیاهان بسیاری که دارای خواص ضداضطرابی و آرامبخشی هستند نام برده شده است. مطالعات انجام شده بر روی سنبل الطیب، اسطوخودوس، خارمریم، فلوس، گل سرخ، صمغ پسته، زیرفون، علف چای، رازیانه، بابونه، اسفناج و بهارنارنج این گیاهان دارای اثرات ضداضطرابی می‌باشند (۹).

استرس شغلی یکی از موارد شایع در سازمان‌های کنونی است که با رعایت نکات طب سنتی می‌توان گام‌های مؤثرتری در کنترل و مدیریت استرس شغلی برداشت.

#### ۴. مدیریت هیجانات و عواطف

با شناخت مزاج و کیفیت حالات روانی در هر فرد می‌توان تأثیر این حالات روحی را بر وی پیش‌بینی و ارزیابی و زمینه بهبود و کنترل عواطف و حالات روانی او را فراهم کرد. مثلاً در شخصی که مزاجش سرد و خشک است، غم و اندوه و ماتم اثرات سوء دارد و حتی می‌تواند او را تا سرحد بیماری ببرد و اگر سوء مزاج سوداوی داشته باشد علائم او را تشدید می‌کند. برعکس برای این شخص رفتارهایی که با کمی هیجان و نگرانی همراه باشد مناسب است و لازم است این فرد گهگاهی خود را در معرض این حالات قرار دهد؛ یا مثلاً شخصی که مزاج گرم و خشک دارد یا مبتلا به سوء مزاج صفاوی است باید سعی کند کمتر در شرایطی قرار گیرد که موجب هیجان و یا خشم او شود.

در مورد تأثیر بدن بر هیجانات نیز می‌توان گفت که همچنان که هیجانات، مزاج‌ها و حالت‌های بدن را تغییر می‌دهد، مزاج تن نیز بر حالت‌های روحی روانی مؤثر است. اما از آنجا که نفس بر تن مسلط است، تغییر حالت‌های بدنی به سبب تغییرات نفس قوی‌تر است و تغییر حالت‌های نفسانی به سبب تغییرات مزاج تن ضعیف‌تر و به همین دلیل است که گرم و تر شدن مزاج بدنی به سبب شادی روان، آشکارتر از شاد شدن روح است به سبب گرمی و تری مزاج بدن.

در طب جدید مطالعات فراوانی در مورد تأثیر هیجانات بر بدن انجام شده است؛ مانند افزایش ریسک حملات قلبی توسط خشم، تأثیرات شگرف شادی بر روی سیستم قلبی عروقی و تأثیرات شناخته شده و زیان‌بار ترس و اندوه بر بدن اما در مورد نقش بدن بر حالات روحی و نیز نقش درمانی این

می‌شود. تأثیر مثبت صفاوی (گرم و خشک) بودن مزاج بر مهارت‌های رهبری با نتایج حاصل از تیپ شخصیتی مدیران موفق همخوانی دارد زیرا مدیران موفق بیشتر از تیپ شخصیتی B برخوردارند که عجله و شتاب در کار آن‌ها کنترل شده است. بنابراین از افراد با مزاج گرم و خشک، مهارت‌های رهبری بالاتری انتظار می‌رود.

گرمی و تری مزاج، باعث تقویت مهارت‌های نوشتاری و کلامی در دختران و مهارت‌های ارتباط کلامی و همکاری و تعاون در پسران می‌شود؛ از آنجایی که گرما باعث حرکت و جنب و جوش و سرعت افعال و بی‌قراری می‌شود، همراهی رطوبت با آن باعث تعدیل حرارت شده و باعث انعطاف در جسم می‌شود و از سوی دیگر مهارت‌های فوق‌نیازمند انعطاف و شکل‌پذیری هستند. این امر با همراهی رطوبت در کنار حرارت امکان‌پذیر خواهد بود.

سردی و خشکی مزاج بر مهارت‌های کار با ارقام اثر مثبت دارد؛ کیفیت سردی باعث کثافت در جسم (نزدیکی بیشتر مولکول‌ها نسبت به هم در قابل لطافت به معنای فاصله دار بودن چینش مولکول‌ها نسبت به هم در یک جسم) شده و خشکی باعث ثبات و عدم انعطاف آن‌ها می‌شود. بنابراین همراهی کیفیات سردی و خشکی باعث عدم انعطاف و دقیق بودن و ریزبینی می‌شود که به احتمال زیاد زمینه‌ساز افزایش مهارت کار با ارقام می‌شود.

بنابراین آنچه را که می‌توان مدنظر قرار داد توان پیش‌بینی و تعیین‌کنندگی مزاج به‌عنوان بنیاد طب سنتی ایرانی در خصوص مهارت‌های استخدام‌پذیری افراد بود. با هدف اصلاح و ارتقاء سطح کارآمدی افراد در محیط کاری نیز می‌توان به طب سنتی رجوع کرد. از طریق به‌کارگیری آموزه‌های طب سنتی و بازگشت افراد به اعتدال فرضی، ارتقاء سطح کارایی و اثربخشی آنان در محیط کار در حد ممکن میسر خواهد بود (۳).

#### ۳. استرس شغلی

اضطراب زیاد و طولانی مدت معمولاً همراه با پاسخ‌های فیزیولوژیک از جمله افزایش متابولیسم، کاهش ایمنی بدن و افزایش کار دستگاه قلب و عروق بوده، همچنین رابطه مهمی بین اضطراب و مرگ‌ومیرهای بعد از آن وجود دارد که حاکی از اهمیت این اختلال به‌عنوان مسأله‌ای در بهداشت و تندرستی عمومی است (۹).

از دیدگاه منابع اسلامی لذات دنیوی (دنیاطلبی و دلبستگی به آن)، تعجیل (عجله کردن)، روی گردانی از یاد

معنی‌داری برقرار است و مزاج افراد تحت تأثیر رنگ محیط پیرامون قرار دارد؛ بنابراین معماران به‌عنوان طراحان اصلی ساختمان با همکاری پزشکان طب سنتی و با آگاهی از مزاج رنگ در طراحی داخلی، می‌توانند محیطی را جهت ارتقای سلامت کاربران ایجاد کنند (۱۲).

با توجه به نکات ذکر شده، می‌توان از توصیه‌های طب سنتی در طراحی محیط کاری استفاده نمود تا کارکنان و مدیران از بهره‌وری بالایی برخوردار باشند.

#### ۷. درمان بیماری‌ها

خداوند در آیات مختلف، قرآن را به‌عنوان شفا و درمان معرفی کرده است. سابقه‌ی قرآن درمانی به زمان نزول وحی بر می‌گردد. این بدان معنا نیست که قرآن تنها شفای جان‌ها و دلها را موجب می‌شود و از بیماری‌دلی رهایی می‌بخشد، بلکه به اعتبار اطلاق که در آیه است، می‌توان گفت که قرآن شفای جسم و جان آدمی است و با قرآن دردهای جسمی و بدنی را می‌توان درمان کرد. همان‌گونه که با قرآن، دردهای روحی و روانی و فکری را می‌توان درمان کرد و از بیماری، عافیت و سلامت بخشید، در دهه‌های اخیر مطالعات متعددی در حوزه‌های مختلف در زمینه تأثیر درمان قرآن بر ابعاد مختلف روحی، روانی و جسمی انسان انجام شده است. نتایج حاصل از مطالعات، نشان‌دهنده تأثیر قرآن بر تقویت حافظه، افزایش سلامت روحی و روانی، کاهش پرخاشگری، اضطراب و افسردگی، درمان اختلالات روانی و خواب، بهبود علائم حیاتی، کاهش درد، افزایش خوشبینی و امید به زندگی، کمک به بیماران در مواجهه با مشکلات، ایجاد آرامش بیشتر و پایدار از طریق تغییر الگوی امواج مغزی و تأثیرات درمانی مختلف است. روایات پرشماری درباره درمان بیماری‌ها با قرآن وجود دارد. به دلیل روایات فراوان و نیز تجربه عملی، درمان با قرآن مسلم و محرز است (۱۳).

در پژوهش دیگری در مورد رابطه قرآن کریم و سلامت پنج زمینه اصلی شناسایی شد که نشان می‌دهد قرآن کریم در درمان بیماری‌های روانی، رفع مشکلات معنوی و ایجاد آرامش، کاهش درد، اضطراب زایمان و افسردگی بانوان، کاهش درد جسمی و الام روحی در بیماری‌های مزمن، به‌عنوان درمانهای مکمل و جایگزین، و ترویج زندگی سالم؛ تأثیرگذار بوده و مورد بهره برداری قرار گرفته است. این مقاله با بررسی و تحلیل مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در زمینه تأثیر قرآن کریم در درمان بیماری‌ها، این حقیقت را که قرآن منبع سعادت بشری و نسخه شفا بخش بیماری‌ها، دردها و رنجهای

حالات مطالعه کمتری صورت گرفته است.

نکته دیگر این که بدن می‌تواند علاوه بر حالات نفسانی ذکر شده، از برخی تصورات نفسانی نیز متأثر شود و از این راه نیز دچار تبدیل مزاج شود. توضیح این که همان‌طور که تصور مسائل شادی بخش یا ترسناک می‌تواند باعث ایجاد آثاری در بدن شود، تصور صحت یا مرض و مداومت بر آن هم می‌تواند منجر به سلامتی یا بیماری واقعی شود. از این رو تسلط بر حالات نفسانی و واکنش معقول در برابر پیشامدها بسیار مهم است. باید سودها و زیان‌های حالات روانی گوناگون مانند غم و شادی، ترس و خشم را شناخت تا بتوان با همه نیرو در جهت حفظ تندرستی و مبارزه با بیماری‌ها کوشش کرده و سلامت را به فرد بازگرداند (۱۱).

مدیریت بر عواطف و مواردی مثل هوش عاطفی و هوش هیجانی مسائل مهم مدیریت هست که در این راستا نیز می‌توان از توصیه‌های طب سنتی در عرصه سازمان و مدیریت استفاده نمود.

#### ۵. تأثیر مزاجها بر سبک رهبری مدیران

براساس یافته‌های پژوهش بازرگانی و همکاران، مزاج‌های صفا و سودا بر سبک رهبری تحول‌گرا مؤثرند که البته اثرگذاری این دو مزاج دارای تفاوت معنی‌دار است و شدت اثرگذاری مزاج صفراوی بیشتر از مزاج سوداست. از سوی دیگر، مزاج‌های سودا و دم، بر سبک رهبری تبادل‌گرا اثرگذارند. اثرگذاری این دو مزاج نیز دارای تفاوت معنی‌دار بوده و شدت اثرگذاری مزاج سوداوی، بیشتر از مزاج دم است. همچنین، مزاج‌های بلغم، سودا و دم، بر سبک رهبری عدم مداخله مؤثرند و نیز دارای تفاوت معنی‌دار در اثرگذاری بوده و به ترتیب، مزاج‌های بلغم، دم و سودا، دارای بیشترین اثرگذاری هستند. بنابر نتایج حاصل، تحول در فرایند گزینش مدیران و سنجش مزاج آن‌ها جهت انتصاب مناسب در جایگاه‌های مدیریتی با توجه به ویژگی‌های مزاجی، بسیار ضروری است (۵).

#### ۶. طراحی محیط کاری

عوامل محیطی می‌توانند بر مغز تأثیر بگذارند و از طریق مغز، اعضای دیگر را تحت تأثیر قرار دهند. در این میان رنگ و نور جزء عوامل محیطی و شاخص‌های اصلی در معماری محسوب می‌شوند و بیشتر از همه در کنترل ما هستند. بر اساس نظریات طب سنتی مزاج افراد تحت تأثیر عوامل مختلفی دچار تغییر می‌شود و سلامتی فرد تحت تأثیر قرار می‌گیرد. رنگ یکی از این عوامل مؤثر بر سلامتی است، به نظر می‌رسد بین مزاج فرد و رنگ‌هایی به کار رفته در محیط رابطه

می‌باشند. در پژوهشی ارتباط بین مهارت‌های ارتباطی و مزاج دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته است و چنین نتیجه‌گیری شده است که بین مزاج دانشجویان با مهارت ارتباطی رابطه معنی داری مشاهده شد؛ به طوری که دانشجویان با مزاج گرم و تر و همچنین مزاج گرم و خشک به نسبت دانشجویان با مزاج سرد و تر و مزاج سرد و خشک از مهارت ارتباطی بالاتری برخوردار بودند (۱۷).

نظر به ارتباط مزاج با مهارت‌های ارتباطی پیشنهاد می‌شود توجه به مزاج مدیران و کارکنان و برنامه‌ریزی‌های لازم در خصوص اصلاح مزاج به منظور افزایش مهارت‌های ارتباطی مدیران و کارکنان در نظر گرفته شود.

### نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش با هدف برقراری ارتباط بین طب سنتی و علم مدیریت صورت گرفته است. ارتباط این دو علم هر چند مشخص ولی مورد غفلت قرار گرفته است. زمانی سازمان‌ها می‌توانند به اهداف خود برسند و متعالی شوند که نیروی انسانی آن‌ها از سلامت جسمی و روانی مناسبی برخوردار باشند. این امر زمانی اهمیت بالایی پیدا می‌کند که در حال حاضر، نداشتن نشاط و سلامتی مدیران و کارکنان لطمات زیادی را به سازمان‌ها وارد کرده است. لذا راه حل‌یابی برای افزایش نشاط و سلامتی مدیران و کارکنان یک امر انتخابی نیست و بلکه یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر هست. طب سنتی با جامعیت فراگیر خود می‌تواند کمک‌های شایانی در این زمینه نماید. در این پژوهش تلاش شد مواردی که در پژوهش‌های گذشته به موضوع طب سنتی و مدیریت پرداخته شده بود، بررسی شود. نتایج بررسی نشان می‌دهد که پژوهش‌های کمی در این حوزه شکل گرفته است و لذا تلاش شد که با مرور مقالات علمی معتبر، مواردی را می‌توان در این حوزه مورد مذاقه قرار داد، ارائه شود. این مقاله یک گام نخستین در این عرصه است و لذا پیشنهاد می‌شود که ارتباط بین طب سنتی و اسلامی و مدیریت به صورت وسیع‌تری انجام گیرد. پیشنهاد دیگر این پژوهش تأسیس رشته طب مدیریت به‌عنوان یک رشته میان رشته‌ای در دانشگاه هست که می‌تواند تأثیرات قابل ملاحظه‌ای در علم مدیریت ایجاد نماید.

بشری است، بیش از پیش آشکارتر ساخته و آن را مستدل و بر پایه مطالعات علمی بیان کرد (۱۴).

از طب سنتی و توصیه‌های قرآن کریم می‌توان در درمان بیماری‌هایی که مدیران و کارکنان به واسطه کارشان درگیر می‌شوند؛ استفاده نمود و از این طریق باعث کاهش غیبت آن‌ها در سازمان‌ها و افزایش بهره‌وری نیروی انسانی شد.

### ۸. افسردگی شغلی

افسردگی اختلال بسیار شایع و عودکننده بوده که با میزان بالای مرگ و میر همراه است. امروزه شاهد رشد روزافزون مداخلات معنوی مذهبی در زمینه بسیاری از اختلالات روانی از جمله افسردگی هستیم. با توجه به ظرفیت بالای دین اسلام برای هماهنگ‌سازی و معنابخشی به چهارچوب شخصیت انسان، می‌توان به شناسایی عوامل مؤثر بر کاهش علائم افسردگی از منظر دین اسلام پرداخت. عوامل مؤثر بر کاهش علائم افسردگی را می‌توان در هشت درونمایه اصلی ارائه کرد که عبارتند از: بازخورد توحیدی؛ کسب استقلال اعتباری و ارزشمندی؛ استحکام بخشی به تکیه گاه؛ تنظیم هیجان؛ تنظیم رغبت؛ معنابخشی ناخوشایندها و خوشایندها؛ تنظیم عمل و تنظیم هدفمندی (۱۵).

با توجه به آموزه‌های خودشناسی و پیرامون شناسی قرآن، همچنین ارتباط تنگاتنگ بین افکار فرد نسبت به خود و پیرامون با افسردگی، اثرگذاری آموزه‌های قرآنی بر اختلال افسردگی مورد بررسی قرار گرفته است. رابطه معکوس میزان افسردگی و باور به آموزه‌های قرآنی، یافته اصلی این پژوهش است. بر اساس یافته‌های فرضیه‌های فرعی، به ترتیب باور به آموزه‌های آیات تکلیف، شاکله، همچنین توجه به آموزه بخت و اقبال در گروه افکار و اعمال، نفخه ی روح الهی در آدمی، قانون شکر و قانون گستره همیشگی دشواری‌ها بیشترین ارتباط منفی را با افسردگی دارند (۱۶).

افسردگی شغلی که اخیراً در مطالعات رفتار سازمانی مورد مذاقه پژوهشگران قرار گرفته است از مواردی است که می‌توان در پیشگیری و درمان آن از طب سنتی استفاده نمود.

### ۹. مهارت‌های ارتباطی

مهارت‌های ارتباطی به‌عنوان رفتارهایی مهم، فرد را قادر به تعامل مؤثر کرده و بیانگر سلامت رفتاری و اجتماعی فرد

## Applications of Traditional Medicine in Management

Saeed Hejazifar\*<sup>1</sup>

1. Lecturer at Afagh University of Urmia. Urmia. Iran.

\* Corresponding author: saeedhejazifar@gmail.com

### Abstract

Today, with the expansion of human knowledge as well as the identification of new needs for a better life, attention has been paid to interdisciplinary and interdisciplinary sciences and knowledge. In this regard, a new field is the relationship between traditional medicine and Islamic management. The relationship between these two sciences can have undeniable effects on improving management in various fields. The method of this research is qualitative, which has been done through library studies and through qualitative content analysis. Research findings show that few studies have been conducted in the field of the relationship between traditional medicine and management. He also used traditional medicine in various areas of management such as nutrition, recruitment and identification of people, job stress, management of emotions and feelings, leadership style, burnout, treatment of diseases, workplace design, communication skills.

**Keywords:** *Islamic management, traditional medicine, staff health, interdisciplinary*



## References

1. Sadat Hosseini A, Khosropanah AS, and Razzaqi N. Proposing a legal-ijtihad model for interdisciplinary studies in health sciences and Islamic texts. *Journal of Islam and Health*. 1398. 4 (1): 53-60.
2. Moeini R, Georgi N, Quds R, and Muzaffarpour S. Quantitative and qualitative review of Iranian traditional medicine indexed articles in PubMed database by the end of 2015. *Scientific Journal of Babol University of Medical Sciences*. 1395. 19 (1): 21-6.
3. Mahmoudi Meymand M, Keshavarz AS, and Rahmani N. Traditional medicine in management: examining the role of temperament on employability skills. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1393. 5 (1): 82-93.
4. Naseri M., Jafari F., and Alizadeh M. Principles of maintaining health and hygiene in traditional Iranian medicine. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1389. 1 (1): 39-44.
5. Bazargani H, Hakemi M, and Taqfadi H. Investigating the effect of the four temperaments of Islamic medicine on leadership style. *Islamic Management Quarterly*. 1397. 26 (3): 59-85.
6. Mir Heydari R, Naseri M, and Ansaripour M. Investigating the role of food quantity in the treatment of various diseases. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1395. 7 (2): 183-9.
7. Ferdowsi M., Soltani F., and Molavi Taleghani Y. The place of traditional medicine in a healthy lifestyle: A review article. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1395. 7 (1): 1-6.
8. Mahmoudi S, Seraji M, Jafari Pour H, Tavan B, Shamsi M. Islamic lifestyle in terms of nutrition. *Journal of Islam and Health*. 1395. 2 (2): 61-72.
9. Shahin Far J, Zeraati H, Nasimi F, and Shojaei S. The effect of herbs on anxiety. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1396. 8 (2): 209-22.
10. Azad Marzabadi A, and Azami Y. Factors causing stress from the perspective of the Quran and hadiths. *Medical Journal*. ۱۳۹۵. 18 (4): 299-307.
11. Mossadegh M, Shariat Panahi N, Minaei MB, and Ahmadian Attari MM. An overview of emotions in traditional Iranian medicine. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1391. 3 (2): 155-61.
12. Rahimi Mehr V. Investigating the relationship between human temperament and the color of the environment: A cross-sectional-analytical study in Kerman (2017). *Journal of Complementary Medicine*. 1396. 10 (2): 160-73.
13. Mohsenzadeh Ladari F, Hosseini Taqladehi M. The effect of the Qur'an in the treatment of diseases: A review of studies. *Journal of Islam and Health*. 1397. 3 (1): 22-8.
14. Abdkhoda M. Bibliographic study of the effect of the Qur'an in the treatment of diseases based on the scientific production of citation databases. *Islamic studies in the field of health*. 1400. 5 (2): 37-48.
15. Mohammadi J, Rasoulzadeh Tabatabai K, Janbzorgi M, Pasandideh AS, and Salesi M. Explaining the factors affecting the reduction of depressive symptoms from the perspective of Islam: A qualitative content analysis. *Medical Journal*. 1397. 20 (2): 134-44.
16. Mousavi SF, Olyi nasab SA. Analysis of the effect of Quranic teachings on depressive disorder. *Islamic studies in the field of health*. 1400. 5 (2): 63-78.
17. Banai A, Puladi Sh, Bahraini M, Tahmasebi R. Relationship between temperament and communication skills in students of Bushehr School of Nursing and Midwifery. *Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran*. 1397; 9 (4): 297-308.

